

คอลัมน์ “จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง”

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันพฤหัสบดีที่ 14 มกราคม 2542

ไม่มีควายในบางขุนพรหม

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์

เมื่อแรกที่ผมได้ยินว่า มีผู้เห็นควายเดินพ่นพ้านในบางขุนพรหม ผมรู้สึกแปลกใจอย่างยิ่ง

ในฐานะที่เป็นศิษย์วัดบวรนิเวศ และมีถิ่นฐานบ้านช่องอยู่ที่ท่าช้างวังหลวง ผมย่อมเป็นผู้กว้างขวาง' เจนจบแดนดินตั้งแต่ปากคลองตลาดยันเทเวศร์ และตั้งแต่ประตูผียันวัดระฆังโฆสิตาราม ยังมีเพื่อนสนิทซึ่งมีนิวาสสถานบริเวณวัดอินทวิหารด้วยแล้ว ผมย่อมคุ้นเคยกับบางขุนพรหมอย่างยิ่ง นับแต่ปี 2500 เป็นต้นมา ผมไม่เคยเห็นควายพ่นพ้านในบางขุนพรหม เคยแต่เห็นวัวกินหญ้าในบริเวณวัดชนะสงคราม เพราะมีแขกเลี้ยงวัวรีดนมขายในบริเวณนั้น

ในฐานะที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีการศึกษา ผมย่อมไม่ยึดมั่นถือมั่นประสบการณ์ของตนเป็นสัมภาระ ยิ่งมีความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยแล้ว ผมย่อมสนใจสืบค้นว่า เคยมีควายพ่นพ้านบริเวณบางขุนพรหมในอดีตหรือไม่ แม้ไม่มีหลักฐานที่กล่าวถึงเรื่องนี้อย่างชัดเจน แต่ข้อมูลเท่าที่ประมวลได้ชวนให้เชื่อว่า ไม่มีควายในบางขุนพรหม

ส. พลายน้อยกล่าวว่า บางขุนพรหมมาจากชื่อขุนพรหมใน “เพลงยาวนายตาบ” บุตรสุนทรภู่ กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

บางขุนพรหมว่าพรหมนั้นสี่หน้า
อยู่สวรรค์ชั้นฟ้าในราศี
ไหนจะคืนมาอยู่พื้นปถพี
ชื่อที่นี้พรหมสุภาตระลาการ
จึงเรียกนามตามกันทุกวันนี้
ด้วยขุนพรหมอยู่นี้เป็นที่บ้าน
เป็นแต่คำปรัมปรามาช้านาน
จึงเรียกบ้านตามอย่างบางขุนพรหม

บางขุนพรหมแวดล้อมด้วยวัด ดังปรากฏว่ามีวัดนรนาถสุนทริการาม (ชื่อเดิมวัดเทพยพลี) ทางด้านทิศใต้ บริเวณบางขุนพรหมเองก็มีวัดอินทรวินัย (เดิมชื่อวัดอินทวาราม) วัดเอี่ยมวรนุช วัดใหม่อมตรส วัดสารพัดช่าง และวัดสามพระยาวรวินัย

วัดสามพระยาวรวินัยนั้น เดิมชื่อวัดบางขุนพรหม ตั้งตามชื่อขุนพรหม (สารท) ขุนนางในรัชการที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาวัดทนต์โทรม พระยาราชสุภาวดี (ขุนทอง) พระยาราชนิกุล (ทองคำ) และพระยาเทพอรชุน (ทองหล่อ) ลูกหลานของขุนพรหม ร่วมกันปฏิสังขรณ์ แล้วน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามวัดนี้ว่า “วัดสามพระยาวรวินัย”

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ดินบริเวณบางขุนพรหมมีเจ้าของจับจองแล้ว ทางด้านทิศใต้ที่มีส่วนของวัดนรนาถสุนทริการาม เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริจะสร้างวังให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ ณ บางขุนพรหมในปี 2439 ทรงให้เจ้าพนักงานจัดซื้อที่ดินจากเจ้าของเดิมจำนวน 15 ไร่ด้วยเงินพระคลังข้างที่ โดยที่มีแผนการก่อสร้างในปี 2444 แต่การก่อสร้างเป็นไปอย่างเชื่องช้า ส่วนหนึ่งติดขัดด้วยงบประมาณที่ไม่พอเพียง อีกส่วนหนึ่งติดขัดด้วยที่วัดสารพัดช่าง เรื่องการสร้างวังให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ยึดเยื้อมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนท้ายที่สุดต้องทำสัญญาแลกเปลี่ยนที่วัดสารพัดช่าง ด้วยการย้ายวัดสารพัดช่างไปรวมกับวัดสามพระยาวรวินัยในปี 2456 จนมีเสียงร่ำลือว่า ‘ไล่วัดทำวัง’

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงประทับวังบางขุนพรหมตั้งแต่เริ่มก่อสร้างในปี 2446 จนถึงปี 2475 ต่อมา ‘วังแตก’ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 โดยที่ทรงลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่เมืองบันดุง เกาะชวา จวบจนสิ้นพระชนม์ในปี 2487 ส่วนวังบางขุนพรหมถูกคณะราษฎรยึดไปเป็นของรัฐบาล

นับตั้งแต่ปี 2475 เป็นต้นมา วังบางขุนพรหมต้องเผชิญชะตากรรมทางการเมืองคู่เคียงกับเจ้านายผู้ทรงเป็นเจ้าของ เริ่มต้นด้วยการถูกแปลงให้เป็นที่ตั้งของกรมยุทธการทหารบกในเดือนเมษายน 2476 ครั้นในปี 2481 ก็กลายเป็นที่ตั้งของกรมยุวชนทหารบก เมื่อมีการก่อตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติในปี 2485 สภาวัฒนธรรมแห่งชาติเข้าไปยึดกุมวังบางขุนพรหมแทนที่กรมยุวชนทหารบก ท้ายที่สุดวังบางขุนพรหมกลายเป็นที่ตั้งของธนาคารแห่งประเทศไทยนับตั้งแต่ปี 2488 เป็นต้นมา

แม้ว่าบางขุนพรหมอยู่นอกกำแพงเมือง แต่ก็มีราษฎรตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชน การที่มีวัดราษฎรดังเช่นวัดบางขุนพรหม (วัดสามพระยาในปัจจุบัน) มาตั้งแต่ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นว่า กระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองขยายสู่บางขุนพรหม

ตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์แล้ว ไม่มีหลักฐานว่า มีการใช้ที่ดินบริเวณบางขุนพรหมในการทำนา ชนิดที่ต้องมีการเลี้ยงควายสำหรับไถนา ครั้นล่วงมาถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นาคระลักษณะของบางขุนพรหมปรากฏอย่างชัดเจน บางขุนพรหมก็ดูเดียวกับบางลำพูและเทเวศร์ อันอยู่ใกล้เคียงกันที่เป็นที่อยู่อาศัยของขุนนางและเจ้านาย อีกทั้งเป็นชุมชนของช่างศิลป์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักดนตรีไทยอีกด้วย ในเวลาต่อมา วงบางขุนพรหมก็เป็นศูนย์แห่งสังคีตศิลป์ ด้วยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตทรงโปรดการดนตรี อีกทั้งมีชื่อเสียงในฐานะ ‘บางขุนพรหมยูนิเวอร์ซิตี’ ด้วย

นับตั้งแต่ธนาคารแห่งประเทศไทยลงรากปักหลักในวงบางขุนพรหมในปี 2488 เป็นต้นมา ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีควายเดินเพ่นพ่าน ควายมิใช่สัตว์เลี้ยงที่มากับกระบวนการสร้างบ้านแปงเมือง ตรงกันข้ามเมืองขยายไปสู่ถิ่นฐานใด ควายย่อมหายไปจากถิ่นฐานนั้น

ผมเป็นเด็กวัดที่มีวาสนาเดินเข้าวัง ผมเข้าวังบางขุนพรหมครั้งแรกเมื่ออาจารย์ป่วย อิงภาภรณ์ดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ผมเข้าวังบางขุนพรหมครั้งสุดท้ายเมื่อคุณชัยวัฒน์ วิบูลย์สวัสดิ์เป็นผู้ว่าการ นับตั้งแต่ครั้งแรกจนถึงครั้งสุดท้าย ผมไม่เคยเห็นควายในวงบางขุนพรหม ผมจึงรู้สึกแปลกใจมากเมื่อเพื่อนร่วมสำนักทำพระจันทร์ที่เข้าไปเก็บข้อมูลในวังบางขุนพรหมเพื่อเขียนวิทยานิพนธ์รายงานว่า มีควายเพ่นพ่านในวังบางขุนพรหม โดยที่เจ้าตัวมิได้เห็นด้วยสายตาตนเอง

เมื่อ ‘ปู่ บางขุนพรหม’ จำใจจำจากวังบางขุนพรหม ผมไม่มีโอกาสเข้าวังบางขุนพรหมอีกเลย กระนั้นก็ตาม ผมยังมั่นใจว่า บางขุนพรหมไม่มีควาย หากจะมีใครบางคนมองเห็นคนเป็นควาย คนคนนั้นอาจเป็นโรคประสาท โดยอาจมีอาการ Schizophrenia หรือมีฉะนั้นอาจเป็นโรคสายตา สมควรหาจักษุแพทย์ และเปลี่ยนแว่นตาที่สวมใส่

บางขุนพรหมไม่มีควาย แต่บางขุนพรหมมีเต่า บางที่อาจเป็นเต่าอายุยืน

ล้านปี

หนังสืออ้างอิง

ณรงค์ เขียนทองกุล บ้านบางลำพู สำนักพิมพ์มติชน 2541

บัว ศุภเสวี วังบางขุนพรหม สำนักพิมพ์บรรณกิจ 2524

พระประวัติและพระกรณียกิจจอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

กองทัพเรือจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกพิธีเปิดพระอนุสาวรีย์จอมพลเรือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ณ สถาบันวิชาการทหารเรือชั้นสูง
ตำบลดสาตยา กิ่งอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

วันที่ 22 พฤษภาคม 2538

คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย ชื่อบ้านนามเมือง สำนักพิมพ์มติชน 2540

ส. พลายน้อย บางกอก สำนักพิมพ์ก้าวหน้า 2503